

Att tvingas lyssna – hur barn bevittnar pappas våld mot mamma

Carolina Överlien & Margareta Hydén

Sammanfattning

Vår ambition i denna artikel är att med hjälp av röster till barn som bevittnat våld i hemmet problematisera begreppet "att bevittna våld" genom att visa de olika sätt som barn utsätts för våld. Att tvingas lyssna till våld menar vi är något som definierar barnens situation. En begreppsdefinition grundad i barns egna berättelser är av högsta angelägenhet för att vi bättre skall förstå barnens upplevelser och kunna erbjuda den hjälp/stöd de har rätt till.

Introduktion

Under de snart trettio år som mäns våld mot kvinnor i nära relationer har uppmärksammas, har barnens situation berörts endast i begränsad utsträckning. Om man utgår från antalet publicerade artiklar, har dock intresset för barn som bevittnar våld i hemmet ökat markant de senaste tio åren. Holden, Geffner och Jouriles (1998) gjorde en internationell litteraturstudie för nästan tio år sedan, där de inkluderade alla empiriska artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter mellan åren 1975 (då den första artikeln publicerades) och 1995. De fann totalt 56 artiklar. Om man begränsar sökningen till artiklar som kan benämnas som artiklar inom de vetenskapliga fälten psykologi, sociologi eller socialt arbete, och mellan åren 1996–2000 så är antal artiklar mer än dubbelt så många.

Vissa av dessa artiklar gäller hur många barn som bevittnar våld i familjen. Det mest omfattande svenska prevalens studien har genomförts på uppdrag av Kommittén mot barnmisshandel (SOU 2001:72). I denna uppskattas att 10% av alla barn i Sverige någon gång sett pappa slå mamma och att 5% gör det ofta. I Rädda Barnens (2006) rapport *Hur många vuxna tror på en unge egentligen???* En undersökning av ungas upplevelser av våld under uppväxten så uppger 12% av de 1761 svarande 18-åringarna att de någon gång under sin uppväxt sett pappa/styvpappa slå mamma/styvmamma. En norsk landsomfattande studie fann att i vart tredje parförhållande med våld så hade barnet sett eller hört våldet (Haaland, Clausen & Schei 2005).

Hittills har internationell forskning framför allt fokuserat barnens reaktioner. Ett antal psykologiska studier har funnit att barn som bevittnar våld i hemmet uppvisar en rad negativa symptom, såsom aggression, depression, och ångest (Graham-Bermann & Seng 2005, Singer et al. 1998, Song 1998, Johnson et al. 2002, Kitzmann et al. 2003, Knapp 1998, Wolfe et al. 2003). Vissa forskare drar slutsatsen att våldet i hemmet är betydligt skadligare att bevittna än att exempelvis bevittna våld i det offentliga rummet (McAlister Groves 2001). Det är psykologiskt svårare för barn att bevittna våld som är rumsligt nära och som kan betyda att barnet eller dess vårdnadshavare utsätts för fara (Drell, Siegal & Gainsbauser 1993). Alla barn som bevittnar våld i hemmet uppvisar dock inte samma symptom. Barnens respons varierar bland annat beroende på riskfaktorer och sårbarhet, barnens kön, ålder och utveckling, samt deras kontextuella livssituation (Osofsky 2003). Barn som bevittnar våld i hemmet är också en tydlig riskgrupp för att utsättas för annat våld. Denna grupp barn har 15 gånger större risk för att bli utsatta för fysisk misshandel (SOU 2001:72:300). I en litteratur genomgång av 30 studier så fann Apple och Holden (1998) att mellan 30% och 60% av barn som bevittnar våld i hemmet även utsätts för fysisk misshandel.

Vissa studier har fokuserat de långsiktiga konsekvenserna för barnen. Det finns ett tydligt samband mellan att som barn bevittna våld i hemmet och psykologiska och sociala problem senare i livet, såsom depression, traumasymptom, och alkoholism (Henning et al. 1996, Maker, Kimmelmeier & Peterson 1998, Rossman 2001, Turner & Kopiec 2006). Vidare har man funnit visst stöd för teorin om lärd hjälplöshet och social inlärningsteori. Resultat från en ny studie av Renner och Slack (2006) visar att barn som utsatts för omsorgssvikt eller bevittnat våld i hemmet hade större risk att utsättas för våld även som vuxna. Barn som bevittnat våld i hemmet utsätter oftare andra för våld som vuxna jämfört med dem som inte

gjort det. De uttrycker även oftare åsikter om det berättigade i att använda våld i nära relationer (Wallace 2002, Lichter & McClosky 2004, Maker, Kimmelmeier & Peterson 1998). Dessa forskningsresultat har lett till antagandet att familjevåld förs vidare från generation till generation. Beskrivningar av "the intergenerational transmission of violence" har dock fått stark kritik därför att den inte kontrollerat för andra variabler som kan bidra till utövandet av våld som vuxen (Mullender & Morley 2001).

Med några undantag (Weinehall 1997, Peled 1998, Ornduff & Monahan 1999, McGee 2000, Källström Cater 2004, Forsberg 2005, Solberg 2004) har den forskning som hittills bedrivits i allt väsentligt utgått från ett vuxenperspektiv. Det är vuxnas, oftast mammas, iakttagelser om barns reaktioner som forskarna utgått ifrån. Det finns flera problem med en sådan ansats. Så är exempelvis Anne Solberg (2004) kritisk till forskning om barn som bevittnar våld och menar att den i allt för stor utsträckning har fokuserat på reaktioner och symptom. Solberg menar att det är viktigt att fokusera på "barns situation her og nå, og hvordan de manøvrerer i et daglig liv som i perioder er preget av vold og trusler" (s. 3). I de studier som inkluderar barnen själva, har ofta den vuxne forskaren skrivit om barnens uttryckssätt eller skapat fiktiva berättelser. Vår kunskap om barnens förståelse, vilka ord de använder för att beskriva våldet, vad det innebär för dem och hur de hanterar situationen, är därför mycket begränsad.

I denna artikel vill vi argumentera för att vi måste utvidga begreppet "att bevittna våld". Forskning har hittills främst utgått ifrån att barnen har *synminnen* av våldet, eftersom de i endast begränsad omfattning utgått ifrån barnens egna berättelser om våldet. Det som då förbisetts är att barnen på olika sätt försöker undkomma våldet. Ett av dessa sätt är att dra sig undan. Detta leder i sin tur till att barnen får färre *synminnen* av våldet, men fler *hörselminnen*. Vi avslutar med att diskutera i vilken utsträckning begrepp som att "bevittna våld" eller att "utsättas för våld" på ett rimligt sätt beskriver barnens upplevelser.

Metod

Vår artikel har sin utgångspunkt i en svensk studie¹ vars material består av inspelade gruppterapisamtal och intervjuer med barn och tonåringar. För

¹ Margareta Hydén och Carolina Överlien, *Att växa upp i våldets närhet*, finansierat av Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, samt Brottsoffermyndigheten.

denna artikel har vi valt ut samtal med sju barn² i åldern 12 till 15 år som vi senare gjort uppföljande intervjuer med (se tabell 1).

Tabell 1. Beskrivning av de barn vars berättelser artikeln grundar sig på

Eva	13 år. Evas styvfar under fem år utsatte mamman för våld. Eva och storasyster Elsa har bevittnat mycket och grovt våld. Eva pendlar mellan biologisk pappa och mamma. Talar inte hemma om det som har hänt, men Eva har en kompis som har liknande upplevelser som Eva talar med. ”Bara vi förstår varann, bara vi två”, säger Eva.
Alicia	12 år. Alicia, hennes lillebror och mamma har varit utsatta för våld av pappan. Kom till Sverige för 12 år sedan. Familjen föremål för socialtjänstens insatser och pappan är polisanmäld. Pappan nekar till alla anklagelser och vägrar låta barnen gå i gruppterapi. Alicia har aldrig tidigare talat med någon om våldet.
Simon	12 år. Simon och storasyster Stina har bevittnat hur pappa utsatt mamma för våld. Pappa har suttit i fängelse men är nu frigiven. Simon har försökt få kontakt med sin pappa genom brev, men pappan har inte varit intresserad av att ha kontakt med Simon.
Christine	13 år. Har bott på kvinnohus i 7 månader tillsammans med mamma och brodern Magnus. Våldet uppdagades då Christine talade med sin gymnastiklärare och läraren kontaktade skolsköterskan som i sin tur kontaktade BUP. Christine var då 9 år gammal. Bevittnat mycket våld. Upplever att pappa alltid är hotfull. Möjligen utsatt för sexuella övergrepp av pappan. Skurit sig själv.
Pontus	12 år. Har bevittnat hur pappa misshandlat mamma och flickvän. Pappa har även misshandlat Pontus. Pappa sitter, under tiden för gruppterapi, i fängelse.
Dina	15 år. Lever fortfarande tillsammans med biologiska mamma, pappa och fyra syskon. Är mycket rädd för pappa som utsatt hennes mamma, henne själv och hennes syskon för våld. Ständigt rädd att våldet ska bryta ut igen. Har själv varit utsatt för fysisk misshandel och tortyrliknande upplevelser såsom att bli utelåst utan kläder mitt i vintern. Både mamma och pappa går i gruppterapi. Skurit sig själv.
Isak	15 år. Har bevittnat fysiskt och sexuellt våld, men framförallt psykiskt våld. Växt upp med våldsutövande biologisk pappa, mamma och en syster. Plågas av starka känslor mot pappa som han ”hatar” och ”aldrig vill se igen”. Har haft olika psykosomatiska problem såsom magont och oro. Har inte haft kontakt med pappa på flera månader, men rädd för att pappa ska dyka upp ”som gubben i lådan”.

Det finns olika typer av verksamheter i Sverige där barn som bevittnat våld kan få hjälp. Verksamheterna bygger främst på gruppsamtal med inslag av lek, rollspel och olika övningar. En typ av verksamhet är en del av råd och stödverksamheten inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. En annan verksamhetsform är anpassad till barnpsykiatrins uppdrag för barn som utvecklar posttraumatiskt stressyndrom, och en annan slags verksamhet har sin grund i skyddat boende för kvinnor och barn i ideell

² Av anonymitetsskäl är samtliga barns namn ändrade.

eller offentlig regi. Ytterligare en form av verksamhet har sin grund i myndighetssamverkan mellan t.ex. polis, åklagarmyndighet, socialtjänst, kriminalvård samt hälso- och sjukvård (för en beskrivning av dessa olika typer av verksamheter, se Socialstyrelsen 2005). Den form av verksamhet som vår studie fokuserar på tillhör denna sista kategori. Verksamheten innefattar både gruppterapiverksamhet och individuella samtal för barnen, för kvinnorna som utsätts för våldet, samt för männen som utövade våldet. När en man anmäls till polisen efter att ha utsatt sin fru/sambo/flickvän för våld så kontaktas han, hans partner och deras barn av en socialsekreterare och erbjuds behandling individuellt eller i grupp. Flera av barnen som ingår i vår studie har alltså fäder och mammor som samtidigt, eller i nära anslutning till barnens gruppverksamhet, får behandling i grupp.

Gruppverksamheten för barnen leds av specialutbildade socionomer och psykoterapeuter. Gruppledarna säger att de vill:

ge barnen upplevelsen av att vara lyssnade till. Man vill ge dem upplevelsen av att få vara i centrum, och att få möta andra barn som man lyssnar till och som lyssnar när man själv har något att säga. Man vill visa att det finns vuxna som är intresserade och orkar ta emot deras berättelser, vilket ger möjligheter att växa. Likaså ger en tillåtande miljö där det är okej att släppa fram olika känslor, möjlighet till utveckling.

Gruppen och två terapeuter träffas tio gånger i en och en halv timme. Innan första gruppstillfället har man ett så kallat inskrivningssamtal med varje barn och mamma. Om föräldrarna har gemensam vårdnad har fadern givit sitt tillstånd. Efter att sista gruppstillfället avslutats har man ett så kallat avslutningssamtal med mamma och barn, i vissa fall även med pappa.

Varje session börjar med att man tittar tillbaka på veckan som har gått. Barnen får frågan om något speciellt har skett sedan de sågs sist och om de har några frågor från den tidigare träffen. Vid varje session fokuserar man på ett tema, som exempelvis vad som menas med våld, vilka känslor man kan känna när det gäller våldet, och vad man gör när våldet sker. Den huvudsakliga känslan man vill förmedla är att barnet inte är ensamt, även om det kan kännas så ibland, att det finns många barn som har liknande upplevelser och våldet barnet utsatts för inte är acceptabelt. För denna artikel har vi valt material som rör frågan ”vad menas med våld”. Som man kan förvänta sig ger inte barnen några abstrakta svar på

den frågan, utan de svarar genom att ge exempel på upplevelser som de betecknar som våldshändelser. Ibland leder detta till diskussioner i gruppen: Kan man verkligen kalla detta våld? Är det inte bara ett vanligt ”bråk”? Vad är skillnaden mellan ”vanligt våld” och ”speciellt våld”?

För denna artikel har vi genomfört en tematisk innehållsanalys. Vi har arbetat enligt principerna för ”grounded theory-analys” och börjat med en öppen kodning för att sedan sammanfatta i mer avgränsade kod-familjer för att avsluta med en kategorisering som rymmer flera kod-familjer.

Vuxna definierar våld

När vuxna talar om vad som menas med våld utgår de ofta från de olika begrepp som benämner våldshändelser av olika allvarlighets grad. Följande utdrag är hämtat ur en undersökning av tjugo par där han gjort sig skyldig till upprepat våld mot henne³. Mannen som för ordet är 25 år. Enligt polisen har han gjort sig skyldig till misshandel av sin flickvän, en benämning som han kraftfullt tar avstånd ifrån. Han menar att han varit inblandad i ett ”bråk” och differentierar på följande sätt mellan olika slags våld:

Misshandel – ”de e’ ju riktigt stryk de”. Men att knuffas och säga ”stick”... det är ju nästan larvigt. Men kommer snuten då, då åker man ju in i häktet, det gör man ju. Det behövs inte ens några vittnen, det räcker med att en kvinna säger det. Det är läskigt alltså, att bara en knuff skall räknas som misshandel.

Så tror jag de flesta tänker. Om någon säger: ”Han har misshandlat me”, då tänker man att de fått riktigt stryk, det värsta. Nej, annars skulle man kalla det bråk och sådant. Man kan bli elak på folk, och man kan behöva försvara sig. Oftast räcker det med att markera, men man kan behöva klippa till. Fan, som folk kan hålla på, skulle man ta emot det... man skulle väl bli som en djävla hund till sist!

Men om man fortsätter att slå fast den andre har lagt av... det finns ju dom som fortsätter med att sparka till och med! Fy fan!

³ Undersökningen finns redovisad bl.a. i Margareta Hydén (1995).

Det är verkligen misshandel! Såna djävlar skulle sättas åt ordentligt! (Hydén 1995:125)

Detta sätt att kategorisera och benämna olika typer av våldshandlingar tar sin utgångspunkt i *våldets allvarlighetsgrad* och *graden av ömsesidighet* mellan offer och gärningsman. Begreppet ”misshandel” betecknar då ett allvarligt våld där någon ömsesidighet mellan offer och förövare inte existerar och därför heller inte något delat ansvar. När det gäller ”bråk” är förhållandet det omvända.

De kvinnor som intervjuats i undersökningen hade svårare att på lika tydligt sätt begreppsligt bestämma det de varit utsatta för. De tvekade inför att benämna sig själva som ”misshandlad kvinna”, en benämning de menade förde tankarna till någon som inte var respekterad och älskad. De jämförde också sina egna upplevelser med andra kvinnors:

Han slutat alltid att slå mig om han knuffat mig eller slagit till mig så jag ramlat... du vet, sånt man läser om, att kvinnor blir sparkade när mannen slagit dom till marken, bundna, brända med cigaretter.. sån't har aldrig hänt mej. Så jag har tänkt mycket... jag kanske inte är misshandlad i alla fall...? Men jag har tänkt och tänkt. Om jag inte är misshandlad, vad är jag då? (Hydén 1995:129)

Barn beskriver våld

Barnen i vår undersökning utgick från sig själva och från sina minnen av konkreta händelser när de talade om vad som menades med våld. Den bild barnen ger av deras pappas våld är att våldet sällan sker impulsivt och utan förvarning. Det är ett kontrollerat våld som beskrivs av flera av barnen. Både Pontus och Alicias fäder låser in barnen i deras rum eller i andra rum i bostaden när de utsätter mammorna för våld. Pontus berättar om hur han blev ombedd att gå till vardagsrummet och stänga dörren när ”mamma och pappa bråkade”. Barnen beskriver hur såväl far som barn sätter på TVn för att blockera ljuden av våldsepisoden.

Hörselminnen

Genom att inte vara närvarande skyddar barnen sig från synminnen – men de kan inte skydda sig från hörselminnen. Pontus försöker, men misslyckas:

Excerpt 1. Deltagare: Terapeut Eric (E), Terapeut Maria (M), Eva (E), Christine (Ch), Alicia (A), Pontus (P) och Simon (S)

1	P	Jag satte på TVn och jag såg på TVn och darrade som tusan
2	M	Kommer du ihåg vad det var på TVn
3	P	Nä
4	E	Jag tror inte man gör det va jag tror inte man tänker på vad som är på TVn
5	M	Nä
6	P	Jag hörde mest pappas skrik
7	M	Det hördes över TVn
8	P	Om jag bara hade lärt mig TV-kontrollen hade jag höjt volymen

Simons minnen av våldet är framför allt audiatoriska. Den ljudbild han beskriver låter ”smack”. När Simon ligger i sin säng på kvällen och lyssnar till det ljudet, så tolkar han det med att hans mor blir slängd in i en dörr. Ljudminnet och de föreställningar han har runt ljudets uppkomst stannar kvar i hans minne och hindrar honom att sova på natten. När han väljer ett ord för att beskriva hur han känner, så väljer han ordet ”äckligt”, vilket kan förstås som någon som är avskyvärt och vidrigt, men i denna kontext också något som är otäckt och som gör honom rädd.

När terapeuterna frågar om några andra av barnen har liknande upplevelser får de ett tydligt svar:

Excerpt 2. Deltagare: Terapeut Eric (E), Terapeut Maria (M), Eva (E), Christine (Ch), Alicia (A), Pontus (P) och Simon (S)

1	E	Är det någon som har hört sina föräldrar skrika och bråka och så där?
2		Mm (sägs av flera)
3	M	Alla? Eller är det någon som inte har gjort det får jag väl fråga?
4		(tystnad)

Senare under samma gruppstillfälle frågar terapeuterna efter mer detaljer kring minnena av skrik och bråk:

Excerpt 3. Deltagare: Terapeut Eric (E), Terapeut Maria (M), Eva (E), Christine (Ch), Alicia (A), Pontus (P) och Simon (S)

1	E	Kan det vara så ibland också när man ligger och hör dom här skriken och bråken och att man hör att nån slår
2	S	Med mer
3	E	Hur hörs det
4	S	Smack
5	E	Låter det ganska mycket då eller
6	S	Mm kanske flyger in i en dörr
7	M	Är det någon som har ett sånt där ljud i huvudet när det smäller (.) du har det
8	S	Äckligt
9	M	Med mer
10	S	Det är det jag inte kan sova av

I en individuell intervju frågar vi Christine om hur hon upplevde våldet i hennes hem, om hon såg det, hörde det, och/eller såg konsekvenserna av det såsom hennes mammas blåmärken på kroppen.

Excerpt 4. Deltagare: Christine (Ch), Margareta Hydén (MH) och Carolina Överlien (CÖ)

1	Ch	Jag både såg och hörde (.) jag vaknade ofta på nätterna utav (.) att han (.) föräldrar har ju inte samlag varje natt (.) inte ofta i alla fall (.) och det var det ju hemma (.) och (paus) nu vet jag ju att (paus) det var ju våldtäkt för mamma ville ju inte (.) men då visste jag ju inte...jag smög ju upp för att gå på toaletten för att de inte skulle höra mig då för det var ju lagom pinsamt (.) men (paus) jag såg ofta det (.) och hörde (.) jag hörde ju oftare än såg (.) men jag såg slagsmål (.) att han slog mamma (.) och hot (.) allting
---	----	--

När vi frågar Christine om hur hon upplevde våldet i sitt hem så svarar hon att hon både hörde och såg våldet hennes far utsatte hennes mor för, men att hon hörde oftare än hon såg. Hon beskriver sedan hur hon natt efter natt hörde ljud av hur hennes mamma våldtogs av pappan. Hon såg det när hon gick på tå till toaletten på natten, och att hon försökte vara så tyst som möjligt eftersom hon tyckte det varit pinsamt om föräldrarna hade sett att hon såg dem. Vid tiden för händelsen så definierade hon inte det hon såg och hörde som en våldtäkt, men allteftersom hon blev äldre förstod hon att det hon bevittnat var hennes far som våldtog hennes mamma.

Alicias pappa låser in henne och hennes syskon i ett rum när han ut-sätter deras mamma för våld. Terapeuten Maria frågar under en gruppsession vad Alicia tänkte hända när hon satt inlåst i rummet med sina syskon.

Excerpt 5. Deltagare: Terapeut Eric (E), Terapeut Maria (M), Eva (E), Christine (Ch), Alicia (A), Pontus (P) och Simon (S)

1	M	När ni var inlåsta i rummet vad trodde du hände med din mamma då
2	A	Jag trodde att han slog henne. Ibland när inte ens min mamma pratade någonting så trodde jag att han (dödade) henne
3	M	Om hon var tyst (.) om du inte hörde henne alltså trodde du att hon var död då
4	A	Med mer

När Alicia och hennes syskon sitter inlåsta i rummet så tänker Alicia att pappa slår mamma. När Alicia inte kunde höra hennes mammas röst och ljud så trodde hon att hennes pappa hade dödat mamman. Avsaknaden av ljud är alltså det mest skrämmande för Alicia, eftersom det kan innebära att mamma är död. Man kan bara föreställa sig hur det är för ett barn att sitta inlåst i ett rum, utan att ha möjlighet att ta sig ut och påverka situationen, och tro att ens mamma dödas på andra sidan dörren.

Kroppsliga minnen av närhet till syskonen

De barn som har syskon beskriver ofta hur de tar stöd av varandra, såväl i den akuta situationen som senare. Eva och hennes lillasyster Elsa söker sig till varandra – samtidigt som Eva tar på sig rollen av att vara den som skall veta vad som sker. Vid detta tillfälle var Eva och hennes syster nio respektive fem år:

Excerpt 6. Deltagare: Terapeut Eric (E), Terapeut Maria (M), Eva (E), Christine (Ch), Alicia (A), Pontus (P) och Simon (S)

1	E	Men alltså jag hörde mamma och Dan (styvfar) bråka och när jag hörde att han slog henne då gick jag in till Elsas rum för vi hade såhär (.) dörr utan dörr då gick jag in där till henne och så la mig i hennes säng hon var också skitträdd hon skakade faktiskt det kommer jag ihåg sen sov vi, vi hade biljardbord då stod dom därinne och slog varandra och så hade vi en bord där och då kommer jag ihåg att mamma hade gömt sig bakom där för jag gick ut och tittade sen när jag hörde att en dörr smällde och så här så gick jag ut och tittade
2	E	Var inte Dan kvar
3	E	Det tror jag (.) men jag brukar jämt så här ha dörren öppen så här och höra vad dom säger (.) jag brukar ställa mig i skuggan såhär och låtsas att jag inte finns och så står jag och tittar

Eva berättar om olika typer av minnen: hörselminnen, kroppsliga minnen av närhet till sin syster, men också av sin egen skakande kropp och att sitta gömd under ett bord. Eva har även begränsade synminnen av denna våldshändelse.

Synminnen

Eva har även andra svåra synminnen av styvfaderns våld. Hon levde med honom i fem år, när hon var mellan fem och nio år. Styvfadern har även utövat våld mot Eva och hennes lillasyster Elsa och deras husdjur. I intervjuerna återkommer Eva till att trots att styvfadern inte är hennes ”riktiga” pappa har han åsamkat mycket skada i hennes liv:

Excerpt 7. Deltagare: Terapeut Eric (E), Terapeut Maria (M), Eva (E), Christine (Ch), Alicia (A), Pontus (P) och Simon (S)

1	E	Jag tycker det är konstigt (.) han är inte min riktiga pappa men ändå har han gjort så mycket skada på mitt liv (paus) jag kommer att leva i helvetet hela livet eftersom jag kommer ha bilderna i huvudet hela livet
---	---	---

Det är mycket grovt våld barnen har sett. Hon och systemen har vid flera tillfällen berättat styvfaderns skenavrättningar av modern. När vi i en individuell intervju ber henne beskriva ett minne hon bär med sig så berättar hon följande:

Excerpt 8. Deltagare: Eva (E), Margareta Hydén (MH), och Carolina Överlien (CÖ)

1	E	Elsa och jag hade gått och lagt oss men sen hörde jag dom började bråka och så vaknade jag (.) och så gick jag in och väckte Elsa (paus) och så gick vi upp då och så såg vi hur han stod med ett vapen och riktade mot pannan på mamma och höll avtryckaren och den var laddad
---	---	---

När Eva berättar detta är styvfadern ute ur hennes liv sedan fyra år. Hon är mycket känslomässigt berörd när hon talar om vad han utsatte modern och barnen för. Hon beskriver sin avsky för styvfadern och önskar att hon varit äldre när han riktade sitt vapen mot mamman ”så jag hade kunnat vända vapnet mot honom själv”.

Ett annat slag av synminnen har Isak. I en individuell intervju berättar Isak om hur han hela sitt liv upplevt spänningar i huset och varit orolig för mamma och pappas lynnighet. Isak talar dock mycket litet om de fysiska våldshändelserna, vilket gör att intervjuaren väljer att ställa en direkt fråga om vad han visuellt har sett av våldet mot hans mamma.

Excerpt 9. Deltagare: Isak (I), Carolina Överlien (C)

1	C	Hur mycket har du sett av våldet mot din mamma då
2	I	Jag har ju inte sett direkt när han slagit henne men jag har sett blåmärken och så där då
3	C	Mm (paus) vad tänkte du då när du såg mammas blåmärken
4	I	Jag blev väl inte så förvånad direkt (.) men en gång när de kom hem ifrån (.) de hade varit på någon färja (.) med pappa (.) och så kom dom hem och så skulle jag krama henne (.) när hon kom hem (.) och så typ bara (.) tryckte hon <i>bort</i> mig ifrån henne (.) hon hade stora glasögon och så där (.) jag bara okej (tveksam ton) (paus) jag får ju <i>alltid</i> krama min mamma (.) så det tyckte jag var lite konstigt då (.) och man såg blåtitor (.) men det var ju pappa

När Isak får frågan hur mycket av våldet mot hans mamma som han har sett, blir svaret att han inte sett hur pappa slagit mamma, men att han sett resultaten av slagen, ”blåmärken och så där då”. Isak nyanserar intervjuarens fråga genom att i sitt svar visa att det finns flera sätt att se våld, förutom det visuella. Isak och mamma talar inte om det som hänt. Han blir förvirrad över mammas beteende att både vända sig ifrån honom och tillåta honom att krama henne.

Att leva med hot

Dina lever tillsammans med sina biologiska föräldrar och flera syskon. Hennes far har inte varit fysiskt våldsam på flera år, men Dina beskriver en vardag fylld av spänningar och väntan på att våldet kan bryta ut. Dinas far går i gruppterapi för män som utövar våld, under samma tid som Dina går i sin gruppverksamhet. Det är uppenbart att han försöker att bearbeta det som hänt – men han gör det på ett sätt som Dina tycker är egendomligt och kanske falskt.

Under gruppterapin under hösten nämner Dina vid ett flertal tillfällen att hon är rädd för att våldet kan bryta ut när som helst. Under en individuell intervju ber intervjuaren henne att beskriva den känslan närmare.

Excerpt 10. Deltagare: Dina (D), Carolina Överlien (C)

1	C	Du sa det i höstas att du känner att det kunde bryta ut
2	D	Ja det skulle det kunna göra ja (.) för när han hade gått på sina möten så sa han (.) har jag <i>verkligt</i> slått er (.) jag sa ja (.) men jag vet inte någonting om det jag kommer inte ihåg det (.) då blev jag så sur för sånt kommer dom egentligen ihåg men dom försöker förtränga det (.) och sen så frågade jag honom om det kunde hända igen (.) och då sa han att jag vet inte säkert (.) det kan det göra (.) fast det var jättelänge sedan jag frågade och det har ju inte hänt något så (tveksam ton)

3	C	Kan du beskriva vad det är som gör att du känner att det skulle kunna hända igen kan du beskriva vad det är
4	D	För att det är (.) det är typ (.) det är typ ingen bra relation mellan alla i familjen (.) mamma och pappa pratar inte med varandra och mamma går och stör sig (.) hela tiden och pappa går och klagar på henne och irriterar sig på henne (.) och liksom det finns i luften hela tiden (.) att det skulle kunna bryta ut när som helst

Efter ett möte med gruppen kommer Dinas far hem och frågar om han har slagit Dina. Dina har under gruppterapin berättat om många gånger hon blivit utsatt för faderns våld, utelåst i kylan, och straffade med olika metoder. Att fadern menar att han inte kommer ihåg våldet han utsatt henne för är otänkbart för Dina. Hemmet är fullt av spår efter faderns våld, såsom repor i golv och trasiga möbler. Varje gång Dina kliver över reporna minns hon våldet. Att pappan kan gå över golvet varje dag utan att minnas menar Dina är omöjligt. När Dina frågar pappa om våldet kan ske igen svarar han att han inte vet. Hon beskriver en tryckande livsmiljö fylld av spänningar, ovisshet, och föraningar om våld. ”Det finns i luften hela tiden”, menar Dina. Samtidigt säger hon att ”det har ju inte hänt något så”, vilket syftar på att pappan inte varit våldsam på länge. Det är dock tydligt att Dina inte vågar lita på att våldet upphört – ”det skulle kunna bryta ut när som helst” – även om det inte skett på flera år. Att leva med hot är dock ingenting Dina direkt definierar som att leva med våld. Hon beskriver det som ”föraningar”.

Definitioner av våld i nära relationer i ett barnperspektiv

Forskning om barn som bevittnar våld i hemmet startade i USA i slutet av 1970-talet. Denna tidiga forskning använde sig av två termer för att beskriva fenomenet: ”to witness” och ”to observe”. Barn som bevittnade våldet blev följdaktigen ”witnesses” och ”observers”. Dessa två termer är nu i den engelskspråkliga litteraturen utbytta med termen ”exposure”. Argumentationen kring detta begreppsbyte är att termen ”exposure” är ”more inclusive and does not make assumptions about the specific nature of the children’s experiences with the violence” (Fantuzzo & Mohr 1999:22). Den är också bredare, menar Holden, Geffner och Jouriles (1998), eftersom den inkluderar både att se, höra, att bli direkt inblandad (genom att t.ex. ringa polisen) och att uppleva resultatet av våldet, såsom mammas rädsla, sönderslagna möbler etc. Ett fåtal forskare använder termen ”expe-

rience”, för att benämna fenomenet (McGee 2000, Peled 1998). Här kan man se en intressant skiljelinje, de fåtal forskare som använder termen ”experience” är intresserade av att studera barnens egna upplevelser utifrån en aktörsperspektiv. Att termen ”exposure” används nästan uteslutande i publikationer från USA, Kanada och Storbritannien, är för att denna forskning främst är kvantitativ och därmed har en tendens att objektifiera informanten. I Norden, där forskningsfältet fortfarande är relativt nytt, används uteslutande begreppet ”att bevittna”.

Vår ambition i denna artikel har varit att med hjälp av rösterna till barn som bevittnat våld i hemmet problematisera begreppet ”att bevittna våld” genom att visa de olika sätt som barn utsätts för våldet. Barn som lever eller har levt i en familj där pappa utövar våld mot mamma är tydliga i sitt budskap – det finns flera sätt att utsättas för våldet än att se det visuellt och dessa andra sätt kan vara minst lika svåra att hantera. Barnen i vår studie ser våldet, hör det, känner det kroppsligen, upplever det genom mammas fysiska och psykiska smärta, ser resultatet av våldet i form av sönderslagna möbler, och upplever spänningarna som uppstår i ett hem när våld är en del av livsmönstret. Utifrån vårt material menar vi att de auditoriska minnena ofta är centrala i barnens berättelser. Ljuden av våldet är svåra att komma undan, även om barnen målande beskriver om deras strategier för att stänga ute ljuden, såsom att sätta på TVn eller stereon högt. Genom att gå in i ett annat rum, kan barnen utestänga de visuella, men inte de auditoriska minnena. För att slippa dem skulle barnen behöva lämna hemmet, ett val som ofta är svårt eller omöjligt för de yngre barnen. Valet som kvarstår är att försöka blockera ljuden, en strategi som sällan lyckas.

En möjlig begreppsdefinition av de upplevelser dessa barn har som ett resultat av våldshandlingarna, måste därmed innefatta alla dessa aspekter. Begreppet får inte framställa barnet som passivt, eftersom den ger en felaktig bild av barnets roll som en del av familjen, men också eftersom man aldrig kan vara en passiv betraktare eller vittne till sin egen livsmiljö (Hydén 1995). Dock får inte barnet framställas som aktivt i den bemärkelsen att barnet har skuld till våldshändelsen. En möjlig förklaring till att barn som bevittnar våld i hemmet har varit (och delvis fortfarande är) en bortglömd grupp barn, är att en stor del av dessa barn inte blir direkt fysiskt utsatta för våldet, men ändå lever i dess mitt. Ett barn, såsom Isak, kan leva hela sitt liv i en miljö som är genomsyrad av våld och bli starkt påverkad av denna livsmiljö, utan att ha blivit direkt utsatt för fysiskt eller sexuellt våld. Begreppet får därför inte bidra till att vi utesluter denna grupp barn, genom att vara alltför aktivt och direkt i sitt språk.

Det vår undersökning hittills har tillfört är något vi inte tidigare sett i forskning som rör barn i familjer där fadern/styvfadern utsätter modern för våld. Barnen har alla plågsamma hörselminnen av det som skett. Dessa minnen kan ha sitt ursprung i en situation där fadern strävar att hålla barnen utanför – han stänger helt enkelt in dem i ett angränsande rum innan han börjar slå modern. Minnena kan också ha sitt ursprung i att barnen själva försöker undkomma genom att gömma sig i ett annat rum eller under möbler, och/eller stänga ute ljudet genom att dra täcket över huvudet eller sätta på TV:s ljud högt. Ingenting av detta lyckas dock. *Att tvingas lyssna till våld* och *att tvingas leva med hot* är något som definierar barnens situation. Vi menar att en begreppsdefinition grundad i barns egna berättelser rymmer dessa dimensioner, vid sidan av den redan uppmärksammade att barn ser, barn *bevittnar våld*. Det är angeläget att utveckla en rimlig begreppsdefinition för att vi bättre skall kunna förstå barnens upplevelser och därmed kunna erbjuda den hjälp och det stöd de har rätt till.

Referenser

- Apple, A.E. & Holden, G.W. 1998. The co-occurrence of spouse and physical child abuse: A review and appraisal. *Journal of Family Psychology* 12:578–599.
- Drell, M., Siegal C. & Gainsbauer, T. 1993. Post-traumatic stress disorder. I: Zeanah, C.H., red. *Handbook of Infant Mental Health*. New York: Guilford Press.
- Fantuzzo, J. W. & Mohr, W. K. 1999. Prevalence and effects of child exposure to domestic violence. *The Future of Children* 9(3):21–32.
- Forsberg, H. 2005. “Talking feels like you wouldn’t love Dad anymore”: Children’s emotions, close relations and domestic violence. I: Eriksson, E., Hester, M., Keskinen, S. & Pringle, K., red. *Tackling Men’s Violence in Families. Nordic Issues and Dilemmas*. Bristol, UK: The Policy Press.
- Graham-Bermann, S. & Seng, J. 2005. Violence exposure and traumatic stress symptoms as additional predictors of health problems in high-risk children. *The Journal of Pediatrics* 146(3):349–354.
- Haaland, T, Clausen, S.-E. & Schei, B. 2005. *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Henning, K., Leitenberg, H., Coffey, P., Turner, T. & Bennett, R. T. 1996. Long-term psychological and social impact of witnessing physical conflict between parents. *Journal of Interpersonal Violence* 11(1):35–51.
- Holden, G.A., Geffner, R. & Jouriles, E.N. 1998. Children exposed to marital violence. Theory, research and applied issues. Washington: American Psychological Association.

- Hydén, M. 1995. *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm: Liber.
- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R. & Kenny, E. D. 2003. Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 71(2):339–352.
- Knapp, J.F. 1998. The impact of children witnessing violence. *Pediatric Clinic North America* 45(2):355–364.
- Källström Cater, Å. 2004. *Negotiating normality and deviation. Father's violence against mother from children's perspectives*. Örebro Studies in social work no 5. Avh. Örebro universitet.
- Lichter, E.L. & McCloskey, L.A. 2004. The effects of childhood exposure to marital violence on adolescent gender-role beliefs and dating violence. *Psychology of Women Quarterly* 28:344–357.
- Maker, A. H., Kimmelmeier, M. & Peterson, C. 1998. Long-term psychological consequences in women of witnessing parental physical conflict and experiencing abuse in childhood. *Journal of Interpersonal Violence* 13(5):574–589.
- McAlister Groves, B. 2001. When home isn't safe: Children and domestic violence. *Smith College Studies in Social Work* 71(2):183–207.
- McGee, C. 2000. *Childhood Experiences of Domestic Violence*. London: Jessica Kingsley Publisher.
- Mullender, A. & Morley, R. 2001. *Children Living with Domestic Violence. Putting Men's Abuse of Women on the Child Care Agenda*. London: Whiting & Birch Ltd.
- Ornduff, S. R. & Monahan, K. 1999. Children's understanding of parental violence. *Child & Youth Care Forum* 28(5):351–364.
- Osofsky, J. D. 2003. Prevalence of children's exposure to domestic violence and child maltreatment: Implications for prevention and intervention. *Clinical Child and Family Psychology Review* 6(3):161–170.
- Peled, E. 1998. The experience of living with violence for preadolescent children of battered women. *Youth & Society* 29(4):395–430.
- Renner, L. M. & Slack, K. S. 2006. Intimate partner violence and child maltreatment: Understanding intra- and intergenerational connections. *Child Abuse & Neglect* 30(6):599–617.
- Rossmann, B.B. 2001. Longer term effects of children's exposure to domestic violence. I: Graham-Bermann, S.A. & Edleson, J.L., red. *Domestic Violence in the Lives of Children: The Future of Research, Intervention, and Social Policy*. Washington DC.: American Psychological Association.
- Rädda Barnen 2006. "Hur många vuxna tror på en unge egentligen???" En undersökning av ungas upplevelser av våld under uppväxten. Stockholm: Rädda Barnen.
- Solberg, A. 2004. Hvordan forholder barna seg til vold i hjemmet? *Norges barnevern* 3:3–9.
- SOU 2001:72 Barnmisshandel – att förebygga och åtgärda, slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel.
- Socialstyrelsen. 2005. *När mamma blir slagen. Att hjälpa barn som levt med våld i familjen*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Turner, H.A. & Kopiec, K. 2006. Exposure to interparental conflict and psychological disorders among young adults. *Journal of Family Issues* 27(2):131–158.
- Weinehall, K. 1997. *Att växa upp i våldets närhet: ungdomars berättelser om våld i hemmet*. Umeå universitet, Institutionen för pedagogik. Avh.
- Wallace, H. 2002. *Family Violence: Legal, Medical, and Social Perspectives*. Boston: Allyn & Bacon.

Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Lee, V., McIntyre-Smith, S. & Jaffe, P.G. 2003. The effects of children's exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique. *Clinical Child and Family Psychology Review* 6:171–187.

Carolina Överlien
Tema Barn, Universitetet i Linköping og
Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, Oslo
Kirkev. 166, byg. 48
NO-0407 Oslo, Norge
e-post: carolina.overlien@tele2.se

Margareta Hydén
Tema Barn
Linköpings universitet
SE-58183 Linköping, Sverige
e-post: marhy@tema.liu.se

R